

УКРАЇНСЬКА НАРОДНА ГРОМАДА – ОРГАНІЗАТОР ДЕРЖАВНОГО ПЕРЕВОРОТУ 29 КВІТНЯ 1918 р.

Олена Любовець

UKRAINSKA NARODNA HROMADA AS ORGANIZER OF THE COUP D'ETAT ON APRIL 29, 1918

Olena Liubovets

The article analyzes the reasons for the emergence, the main provisions of the political program and the activities of the Ukrainska Narodna Hromada. The Ukrainska Narodna Hromada emerged in Kyiv at the end of 1918. Pavlo Skoropadsky initiated its creation. In his opinion, it should have become the focus and center of the opposition and unite all those dissatisfied with the policy of the Centralna Rada. From the very beginning, the Hromada aimed to prepare for the overthrow of the Centralna Rada and the introduction of strong government in the country. The Hromada included representatives of conservative political parties – the Soiuz Zemelnykh Vlasnykh, the Ukrainian Democratic-Agricultural Party, the All-Russian Party of Cadets, as well as soldiers of the 1st Ukrainian Corps and members of the Vilne Kozatstvo, personally associated with P. Skoropadsky. The program of the Hromada was developed, which outlined such issues as rights and freedoms of citizens, forms of government, ways to solve agricultural and labor issues, state language, financial and tax policy, development of transport and roads, education, court, health care. In content, the program is close to the party program of the Cadet Party. Having prepared and carried out a coup d'etat, the Hromada at the same time laid the ideological and theoretical foundations of the domestic political course of the future Ukrainska Derzhava. Its most active members participated in the hetman's governments, forming the main directions of state policy.

Keywords: Ukrainian revolution of 1917–1921, the Ukrainska Narodna Hromada, Hetmanate of P. Skoropadsky, the Ukrainska Derzhava.

Гетьманат Павла Скоропадського є найбільш дискусійним періодом Української революції 1917–1921 рр. У його оцінках і сучасники, і науковці часто-густо висловлювали діаметрально протилежні судження – від абсолютного захоплення, сприйняття як єдиної реальної на той час можливості відтворення української державності до трактування контрреволюційним, антидемократичним та антинародним режимом. Найгостріші дискусії викликала й викликає проблема соціально-політичної бази гетьманату – чи були в Україні суспільні сили, зацікавленні в існуванні Української Держави, чи вона була лише витвором військово-окупаційних німецько-австрійських кіл.

Розробкою даної проблематики займаються сучасні вітчизняні дослідники – Я. Пиріг, О. Реєнт, Г. Папакин, П. Гай-Нижник, В. Солдатенко та ін., які розглядають Українську Державу П. Скоропадського як альтернативу республікансько-демократичному устрою УНР, радянській системі влади та поміщицько-самодержавному режиму білого руху. В контексті цього на особливу увагу заслуговує потреба вивчення програмних засад та діяльності тих політичних сил і партій, які виступили ініціаторами й організаторами державного перевороту 29 квітня 1918 р. та слугували опорою політичного режиму Української Держави протягом її існування.

Метою статті є аналіз причин появи, основних засад політичної доктрини та діяльності Української народної громади.

За доби Центральної Ради провідне становище у владних органах усіх рівнів займали партії соціалістичної орієнтації – Українська соціал-демократична робітничка партія (УСДРП), Українська партія соціалістів-революціонерів (УПСР), Українська партія соціалістів-федералістів (УПСФ). Праві консервативні політичні сили загалом не відігравали суттєвої ролі в політичному житті України. Їхні представники, навіть ті, що виявляли лояльність та бажання до співпраці з Центральною Радою, не були допущені до участі в державних та урядових структурах. Це змусило консервативні політичні кола стати в опозицію щодо політики правлячих партій. Однак,

поступово невідповідна політичним реаліям політика Центральної Ради приводила до втрати нею авторитету та популярності серед широких верств населення. Відсутність ефективних і авторитетних органів управління на місцях, боєздатної армії, зволікання з проведенням широких економічних реформ, насамперед аграрної, робило неможливим реалізацію її державотворчої програми.

Особливо ситуація загострилася навесні 1918 р. Саме в цей період партії, які репрезентували інтереси заможних верств суспільства, намагалися вплинути на урядові кола з метою обмеження «соціалістичних експериментів». Наприкінці березня 1918 р. у відкриту опозицію щодо діяльності Центральної Ради стають Українська демократично-хліборобська партія (УДХП) та Союз земельних власників. Опозиційно налаштованими щодо політики Центральної Ради були й елементи, об'єднані в лавах загальноросійської партії кадетів, а також польські консервативні кола, які гуртувалися навколо «Польського виконавчого комітету на Русі» (ПВК) та «Ради землян». Серед деяких опозиційних кіл існувала думка щодо необхідності усунення від влади Центральної Ради. Безумовно, що впевненості їхнім лідерам надавала присутність в Україні німецько-австрійського війська, командування якого також без захвату ставилося до соціалістичної орієнтації правлячих партій. Найактивніше ідею усунення Центральної Ради від влади підтримував Союз земельних власників.

Поступово в середовищі консервативних сил оформилася ідея відновлення національної форми правління у вигляді гетьманства. Найбільш придатною кандидатурою виявився П. Скоропадський – нащадок справжнього гетьманського роду. Його постать влаштовувала різні політичні угруповання. Одних тим, що він був великим землевласником, інших – минулою військовою кар'єрою, українців – діяльністю щодо українізації армії, неукраїнців – поміркованістю поглядів у національному питанні. Однак принципово важливим для всіх була його чітка антисоціалістична орієнтація. Фігура П. Скоропадського не викликала сумнівів і у представників німецького та австро-угорського командування. Досить влучно з цього приводу зазначив М. Могилянский: «Навколо генерала Павла Петровича Скоропадського згуртувалися всі антисоціалістичні елементи України, починаючи від великих поміщиків і закінчуючи дрібними земельними власниками-селянами «хліборобами», всі політичні партії правіше соціалістів, починаючи з кадетів. Це був достатньо згуртований антисоціалістичний блок без партійних різномудок і без національної незгоди» (Могилянский 1930, с. 122).

За ініціативою П. Скоропадського наприкінці березня 1918 р. у Києві починає оформлюватися Українська народна громада. На думку її організатора вона мала стати осередком і центром опозиції та об'єднати всіх незадоволених політикою Центральної Ради. З самого початку Громада своєю метою поставила підготовку повалення Центральної Ради та запровадження в країні сильної влади.

Місцем проведення першого засідання Громади стало помешкання відомого на той час громадського діяча М. Сахна-Устимовича. Всі подальші засідання відбулися в будинку В. Любинського, який згодом став міністром народного здоров'я в гетьманському уряді.

До складу Громади ввійшла значна кількість військових І-го Українського корпусу та членів Вільного козацтва, особисто зв'язаних із П. Скоропадським – полковники Бенецький, Зеленецький, Каракупа, капітан Богданович, осавул Василь Кочубей, підпоручик Яворський-Кулібач, прапорщики Григорій Лук'яненко-Лук'янов, Віктор Павелко та ін. Поряд із цим у Громаді активно почали працювати члени Союзу землевласників – М. Устимович, М. Воронович, В. Любинський, В. Кочубей, М. Гижицький, Пашевський, Мацько та ін. У контакті з Громадою перебували також і члени Української демократично-хліборобської партії (Дорошенко 1932, с. 29). Як свідчить П. Скоропадський, на деяких засіданнях Громади були присутні лідери партії – брати Шемети, В. Липинський, але з огляду на їхнє «крайнє українство», вони не були утаємничені щодо справжніх цілей організації (Скоропадський 1995, с. 129). Склад Громади свідчить, що прагнення скинути Центральну Раду об'єднало досить різних за політичними та національними вподобаннями людей.

Сучасна дослідниця Т. Геращенко знайшла у фондах Державного архіву Київської області програму партії (Геращенко 2000, с. 208–212). Аналіз даного документу дає певні уявлення щодо політичної платформи організації. Зокрема, програма піднімає такі проблеми, як права і свободи громадян, форма державного правління, шляхи розв'язання аграрного і робітничого питань, державна мова, фінансова та податкова політика, розвиток транспорту та шляхів сполучення, освіта, суд, охорона здоров'я.

За своїм змістом програма близька до партійної програми кадетів. Цікаво, що деякі пункти програми Громади повністю співпадають із пунктами партійної програми партії народної сво-

боди. Наприклад, положення щодо прав і свобод громадян (Програма Конституційно-демократическої партії, с. 123–124). Усі громадяни України без різниці статі, національності, віросповідання визнавалися рівними перед законом, мали право висловлювати вільно свої думки, входити до складу різних союзів і громадських організацій, користуватися свободою переміщення та виїзду за кордон. Особистість, її житло і майно проголошувалися недоторканими.

Особливістю програми є те, що вона, на протигагу від програм інших політичних партій, чітко не визначала форму державного правління. Тут містилося лише неясне зауваження, що державний устрій України має бути вироблений на основах політичного і національного історичного минулого вільно висловленої волі народу. З цього можна зробити припущення, що під терміном «політичного і національного історичного минулого» малося на увазі встановлення гетьманату. Але у самій програмі це не зазначено. Автори документу лише окреслили ті форми державного правління, які вважали непридатними для України – самодержавний лад «и отвлеченные теории максималистов» (Геращенко 2000, с. 209). Таким формулюванням, мабуть, оцінювався тогочасний устрій держави. З вищезазначеного випливає висновок, що чіткої програми щодо організації форм державного управління члени Громади або не мали, або свідомо оминали конкретизацію цієї проблеми з метою залучити до своїх лав якомога ширше коло людей.

Державною мовою програма визначала українську мову, на яку в державних установах мало бути переведено все діловодство. (Водночас, сама програма була написана російською мовою). Державною релігією проголошувалося православ'я, декларувалася необхідність підняття авторитету церкви та поліпшення матеріального становища духовенства.

Громада виступила за створення сильної, дисциплінованої регулярної армії. Згідно з програмою зовнішня політика мала ґрунтуватися на дружніх стосунках із іншими країнами та пошуку шляхів до активнішого духовного і матеріального спілкування з ними.

Значний обсяг займають у програмі економічні проблеми. Основою економічного життя визнавалася приватна власність на землю, знаряддя праці і засоби виробництва. У кількох пунктах програми наголошувалося на необхідності підвищення «частной предприимчивости» як основи економічного розвитку, при цьому державі відводилася роль лише «заохочувача» та покровителя, а не ініціатора.

Громада стояла на позиції необхідності проведення економічних реформ, і насамперед, в аграрній сфері та землекористуванні. В основі цих реформ, на переконання лідерів організації, мало лежати «незыблемое право собственности, отвечающее исконным и неизменным убеждениям украинца-хлебороба» (Геращенко 2000, с. 210). Як і інші політичні партії Громада не запропонувала чіткого механізму вирішення аграрної проблеми. В документі зазначалися лише загальні заходи щодо її розв'язання. Зокрема, видача парламентом закону, який би регламентував умови купівлі-продажу землі, виключаючи можливість спекуляції, та надання уряду широких повноважень щодо відчуження земель у великих землевласників для наділення селян ділянками землі, які були б здатні забезпечити безбідне існування їх сімей. Водночас, документ підкреслював, що в першу чергу землю мало отримати козацтво. Пояснення стосовно того, кого слід було вважати козаками, у програмі відсутнє.

Серед заходів реформування промисловості пропонувалися: удосконалення податкової системи; запровадження державних монополій – цукрової, тютюнової, ощадної та інших; підтримка кооперативів, товариств взаємного кредитування; сприяння розвитку транспорту. Для поліпшення матеріального становища робітників програма передбачала запровадження широкого робітничого законодавства, яке б гарантувало державне страхування робітників, охорону праці жінок і дітей. Планувалося провести ряд заходів щодо поліпшення системи охорони здоров'я народу, насамперед, на селі.

Кілька пунктів програми присвячені принципам організації освіти. Освіта мала стати загальною, обов'язковою для всіх громадян України без різниці статі та віку. В початковій школі навчання повинно було вестися українською мовою, в середній школі питання мови викладання мало вирішуватися згідно з бажанням більшості батьків, у вищій школі – визначатися рішенням колеґії учнів. Водночас, і в середній, і у вищій школах вивчення української мови було обов'язковим. Згідно з програмою у всіх типах шкіл виховання необхідно було проводити в дусі української народності та історичних традицій минулого. Окреслені підходи характеризували особисту позицію П. Скоропадського щодо поступової українізації школи.

Незважаючи на те, що з низки принципів питань програма Громади містила не зовсім чіткі положення, зрозуміло, що організація не сприймала існуючу форму державного правління у вигляді Української Народної Республіки як остаточну, а також те, що її позиція щодо принципів

організації економічного життя базувалася на засадах приватної власності й не співпадала з політикою діючого уряду.

Із спогадів П. Скоропадського видно, що починаючи з середини квітня 1918 р. він особисто та інші члени Громади входять у зносини з німцями. Спочатку П. Скоропадський двічі зустрічався з начальником розвідувального управління «Оберкомандо» майором Гассе. Метою цих зустрічей було з'ясування позиції німців в питанні можливого усунення Центральної Ради від влади. Ці зустрічі показали, що в німецьких колах росте незадоволення Центральною Радою з приводу її нездатності забезпечити виконання умов Брестського мирного договору щодо постачання хліба. П. Скоропадському та його однодумцям дали зрозуміти, що німецька окупаційна влада не стане на захист Центральної Ради.

Паралельно з переговорами члени Громади, насамперед, військові, робили конкретні заходи щодо підготовки державного перевороту. Як зазначає П. Скоропадський у своїх спогадах, наближені до нього особи виконували конкретні доручення в цьому напрямі. Так, М. Гижицькому було доручено набрати побільше офіцерів і дістати список всіх міністрів, особливо відомих тодішніх діячів. Парчевський повинен був переговорити з офіцерською школою прапорщиків, Полтавець – з представниками Вільного козацтва. Голові Союзу земельних власників О. Вишневіському було доручено з'ясувати питання стосовно з'їзду, призначеного на 29 квітня 1918 р. Керувати повстанням мав генерал В. Дашкевич-Горбацький, добре відомий Скоропадському по I-му Українському корпусу (Скоропадський 1995, с. 152).

З приходом до влади П. Скоропадського Українська народна громада припиняє своє існування. Незважаючи на те, що П. Скоропадський називав Громаду політичною партією (Скоропадський 1995, с. 123, 134 та ін.), на думку автора, її скоріше слід вважати не політичною партією, а політичною організацією, створеною для досягнення певної мети, реалізація якої зробила подальше її існування недоцільним. До того ж до складу Громади, як зазначалося вище, входили представники інших політичних партій, які не припиняли свого членства в цих партіях і поділяли далеко не всі положення її програми. Зокрема, частина членів Союзу землевласників не погоджувалася з пунктами програми в аграрному та національному питанні (Скоропадський 1995, с. 126). Можна зробити припущення, що П. Скоропадський прагнув створити партію, яка б була політичною опорою його режиму після перебрання влади. Однак цього не сталося. Підготувавши і здійснивши державний переворот, Громада заклала ідейно-теоретичні підвалини внутрішньополітичного курсу майбутньої Української Держави. Її найактивніші члени брали участь у гетьманських урядах, формуючи основні напрями державної політики.

Список джерел та літератури

ГЕРАЩЕНКО, Т. С., 2000, Українська народна громада. Додаток. Програма Украинской народной громады. Вісник Київського державного лінгвістичного університету. К.: КДЛУ. Вип. 4, 196–213.

ДОРОШЕНКО, Д., 1932. Історія України: У 2-х т. Ужгород, Т. 1.

МОГИЛЯНСКИЙ, Н. М., 1930, Трагедия Украины. Революция на Украине. По мемуарам белых. Москва-Ленинград, 115–135.

1990. Программа Конституционно-демократической партии, выработанная учредительным съездом партии 12–18 октября 1905 года. Программные документы политических партий и организаций. Хрестоматия для изучающих политическую историю XX века. Москва, 123–134.

СКОРОПАДСЬКИЙ, П., 1995. Спогади. Київ-Філадельфія.

References

GERASHCHENKO, T. S., 2000, Ukrainska narodna hromada. Dodatok. Programma Ukrainskoi narodnoi gromady [Ukrainska Narodna Hromada. Addition. The program of the Ukrainska Narodna Hromada]. Visnik Kyivskoho derzhavnoho lnhvistichnoho universitetu. K.: KDLU,. Vyp. 4, 196–213. [In Russian].

DOROSHENKO, D., 1932. Istoriia Ukrainy: [History of Ukraine]. U 2-h t. Uzhorod, T. 1. [In Ukrainian].

MOGILIANSKII, N. M., 1930, Tragediia Ukrainy. Revoliutsiia na Ukraine. Po memuarom belykh [The tragedy of Ukraine. Revolution in Ukraine. According to the memoirs of whites]. Moskva-Leningrad, 115–135. [In Russian].

1990. Programma Konstitutsionno-demokraticeskoi partii, vyrabotannaia uchreditelnym sezdom partii 12–18 oktyabria 1905 goda. Programmnye dokumenty politicheskikh partii i organizatsii. Khrestomatia dlia

izuchaiuuschikh politicheskuiu istoriiu XX veka [The program of the Constitutional Democratic Party, worked out by the constituent congress of the party on October 12–18, 1905. Program documents of political parties and organizations. A textbook for those studying the political history of the twentieth century]. Moskva, 123–134. [In Russian].

SKOROPADSKII, P., 1995. Spohady [Memoirs]. Kyiv-Filadelfiia. [In Russian].

Українська народна громада – організатор державного перевороту 29 квітня 1918 р.

У статті проаналізовано причини появи, основні положення політичної програми та діяльність Української народної громади. Українська народна громада виникла в Києві наприкінці 1918 р. Ініціатором її створення став Павло Скоропадський. На його думку вона мала стати осередком і центром опозиції та об'єднати всіх незадоволених політикою Центральної Ради. З самого початку Громада своєю метою поставила підготовку повалення Центральної Ради та запровадження в країні сильної влади. До складу Громади входили представники консервативних політичних партій – Союзу земельних власників, Української демократично-хліборобської партії, загальноросійської партії кадетів, а також військові I-го Українського корпусу та члени Вільного козацтва, особисто зв'язані з П. Скоропадським. Було розроблено програму Громади, в якій окреслено такі проблеми, як права і свободи громадян, форма державного правління, шляхи розв'язання аграрного і робітничого питань, державна мова, фінансова та податкова політика, розвиток транспорту та шляхів сполучення, освіта, суд, охорона здоров'я.. За своїм змістом програма близька до партійної програми партії кадетів. Підготувавши і здійснивши державний переворот, Громада заклала ідейно-теоретичні підвалини внутрішньополітичного курсу майбутньої Української Держави. Її найактивніші члени брали участь у гетьманських урядах, формуючи основні напрями державної політики.

Ключові слова: Українська революція 1917–1921 рр., Українська народна громада, гетьманат П. Скоропадського, Українська Держава.

Liubovets Olena, Doctor of Historical Sciences.

Любовець Олена, доктор історичних наук.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7115-4937>

Received: 05.05.2021

Advance Access Published: May, 2021